

“KÖMÜR ARASINDAKİ GÜMÜŞ SIRMALAR”: IX/XV. YÜZYILIN İYİ EĞİTİMLİ BİR MEMLUKLÜSÜ

Jonathan Berkey*

Çeviren: Tülay Yürekli*

VII/XIII. yüzyıl ortalarından 922/1517 yılına kadar Mısır ve Suriye'nin büyük bir kısmı, Orta Çağ tarihçilerinin Memlûklüler dedikleri yabancı askerî zümre tarafından yönetildi. Memlûklüler, İslam topraklarına köle (*tekil: memlûk, çoğul: memâlik*) olarak getirilmelerine, İslam dinine geçirilmelerine, Arapça eğitim almalarına ve Müslüman diyarını savunmak için eğitilmelerine rağmen yönettikleri halkın kültürel karakterine karşı kendi ortak kimliklerini korudular. Arapça konuşulan bir toprakta Memlûklülerin ortak dili, Türkçe'nin bir lehçesi olarak kaldı. Memlûklüler, siyasi ve askerî iktidar mevkilerini tekellerinde bulundurdular. Yerliler ise büyük çoğunlukla ticaret, bürokratik yönetim, eğitim ve dinî alanlarda sınırlı kaldılar. Memlûklülerin sosyal ve kültürel değerleri şehirli Müslüman muhitten çok Orta Asya steplerinin göçebe dünyasına derin bir şekilde bağlı kalmaya devam etti ve bu, Memlûklü bazı bireylerde gayri İslami pratiklere ve Müslüman tebaanın çokça nefretine yol açtı. Memlûklülerin çocukları yerli ailelerle evlenmelerine ve sivil mevkileri işgal etmelerine rağmen kendileri güçlü bir şekilde “ötekilik” duygusunu muhafaza ettiler ve işte bu farklılıkları idrak etmeleri sayesinde güçleri daha da arttı.

Memlûklüler, yönettikleri ve korumaya yemin ettikleri halklar ve toplumlarla tutarsız bir ilişki içerisinde bulunan ne ilk ne de son yönetici sınıfı. Memluk döneminde siyaset, çoğunlukla üst düzey yönetici gruplar arasındaki rekabetten oluşurdu. Bireyler ve topluluklar hâkimlerinin tamah ve adaletsizliğini gösteren belirli olayları protesto ederlerdi ve onların şikâyetleri, özellikle ekonomik sorunlarla alakalı olanları, kolaylıkla anlık direniş

---

* Jonathan Berkey, “Silver Threads Among The Coal”: A Well-Educated Mamluk of The Ninth/Fifteenth Century, *Studia Islamica* 73, 1991, s.109-125.

** Araş. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aydın.

kayabilirdi.¹ Yine de yerli Müslüman nüfusun Memluk yönetimine yönelik bütün tutumları, baş eğmiş ve genellikle isteksiz bir kabul gibi görünür. Şüphesiz bu tutum, kurulmuş idarelere ve hatta adaletsiz olanlarına yönelik Sünni sükûnet politikasının geleneksel bir işlevi olmasına rağmen Memluk idaresinin İslam dinine ve bütün Müslüman uygarlığına sunduğu müspet hizmetlerin akademik ve dinî seçkinler sınıfını oluşturan *ulema* tarafından tanınmasını da yansıtır. Nihayetinde Haçlıları Filistin’den atan ve Putperest Moğolların yıkıcı ilerleyişini durduranlar Memlukulüleri. *Ulemanın* ibadet ettiği ve çalıştığı camileri, medreseleri ve dinî kurumları inşa eden ve bu kurumlara yaptıkları bağışlarla binlerce âlimin, öğrencinin ve din görevlisinin gelirini sağlayan yine onlardı.²

Aynı zamanda şaşırtıcı sayıda Memlukulünün dinî eğitim dünyasına yakından bağlanmış oldukları söylenebilir. Onlardan bazıları, *ulemaya* evlilik bağıyla bağlandı. Bu evlilikler çoğunlukla âlim ailelerin ve Memlukulülerin çocukları arasında gerçekleşmekteydi. Önceki çalışmaların gösterdiği gibi kentli toplumların etkili işlevi, en azından Memlukulüler ve *ulema* arasındaki örtük işbirliğine bağlı idi³ ve elbette, idari bağlamda askerî ve siyasi mensuplar, yasal ve dinî kurumların hâkimleri ve âlimleriyle sıklıkla etkileşim içerisinde idiler. Bunlara ek olarak Memlukulü bireyler, âlimlerin ya da farklı önem derecelerine sahip din adamlarının direktifleri altında veya eşliğinde farklı entelektüel çalışmaları takip ettiler. Kuşkusuz, Memlukulüler kendilerini Arapça ve kendi dilleri olan Türkçe edebiyat, tarih ve şiir okuma meclislerine adadılar.⁴ Fakat pek çok Memlukulü farklı İslam bilimlerine kesinlikle yabancı değildi. Kuşkusuz, temel Kuran bilgisi, Memlukulülerde eğitiminin temel bir parçasıydı. Fakat onların birçoğu bununla kalmayıp İslami bir eğitimi oluşturan fıkıh ve onunla ilgili şeyler, özellikle de peygamberin ve sahabenin sözleri ve gelenekleriyle ilgilenen *hadis* gibi farklı alanlarda daha detaylı çalışma boyutuna geçtiler.⁵

¹ Ira Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages* (Cambridge, Mass., 1967), 143-153.

² Karşılaştırmalı. Donald Little’nin yorumları, “Religion Under the Mamluks”, *The Muslim World*, 73 (1983), 165-81. Memlukulere yönelik dinî ve akademik seçkinlerin tutumuna dair farklı bir bakış açısı için bak. Ulrich Harman, “Rather the Injustice of the Turks than the Righteousness of the Arabs-Changing ‘Ulama’ Attitudes Towards Mamluk Rule in the Late Fifteenth Century”, *Studia Islamica*, 68 (1998), 61-77.

³ Lapidus, *Muslim Cities*, bir çok yerde.

⁴ Bu konu üzerine bazı ilginç yorumlar için bak. B. Flemming, “Literary Activities in Mamluk Halls and Barracks”, in *Studies in Memory of Gaston Wiet*, ed. Myriam Rosen-Ayalon (Jerusalem, 1977), s.249-60.

⁵ Genel olarak bu konu hakkında bak. Ulrich Haarmann, “Arabic in Speech, Turkish in Lineage: Mamluks and Their Sons in the Intellectual Life of Fourteenth-Century Egypt and Syria”, *Journal of Semitic Studies*, 23 (1998), 81-114; ve Jonathan Berkey, “Education and Society:

Tarihçiler, Memlûklülerin tebaaları gibi, yavaş yavaş bu olguyu anlamaya başladılar. Bu çok önemli olguyu kesin olarak anlamak gerekir. Çünkü bu bizim, Memlûklülerini Mısır ve Suriye toplumuna bağlayan bağların doğasını ve derinliğini daha açık bir şekilde algılamamıza ve Kahire ile diğer şehirlerin Müslüman nüfusuyla Memlûk hâkimleri arasındaki ilişkiyi karakterize eden “*ortak anlayışın eksikliği*”⁶ düşüncesini değiştirmemize izin verir. İslami eğitim, öğrenci ve hoca arasındaki yakın insani ilişkiler üzerine kurulmuştu. Bu sebeple bilginin iletimi, bilginin soyut olarak aktarılmasından ziyade belirli bir metin üzerinde engin bilgi sahibi olanların aracılığıyla yapılmayı gerektiriyordu. Bu nedenle eğitim temelde sosyal bir hadise idi ve bilgili Müslüman âlimler ile İslamlaşmış yabancı savaşçılar arasındaki eğitimsel temaslar, Memlûk yönetimini geç İslam Orta Çağının en güçlüsü ve muhtemelen en muteberi yapan hayat boyu sosyalleşme işleminin önemli fakat bazen göz ardı edilmiş bir parçasını oluşturdu. Bu makale, IX. yy’ın bir asker-âlimin kariyerini ve yaşamını inceleyerek Müslüman akademik seçkinler ile Memlûklü bir birey arasındaki sosyal, kültürel ve entelektüel ilişkinin detayını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Memlûk dönemine ait son derece zengin biyografik ve tarihsel kaynaklara sahip olduğumuz için şanslıyız. Özellikle iki Orta Çağ tarihçisinin eserleri Memlûk döneminin ikinci yarısından bir şahsın eğitimini ve hayatını incelemede yardımcıdır. En önemli kaynak, muhtemelen Ebû'l-Mehâsin İbn Tağrî Birdî (ö.874/1470) ve onun biyografik sözlüğü *el-Menhelü's-sâfi ve'l-mustavfi ba'di'l-vâfi*⁷ ve de kroniği *en-Nücûmu'z-zâhire*⁸’dir. İbn Tağrî Birdî mevcut konu için özellikle önemlidir. Çünkü, öncelikle, İbn Tağrî Birdî, kariyerini çalışacağımız Memlûklüyü yakından tanımaktaydı ve aslında bu Memlûklü hayat hikâyesini tarihçimize anlatmaktaydı. İkincisi ve daha genel olarak, İbn Tağrî Birdî, Memlûk sınıfına ve aynı zamanda *ulema* dünyasına yakındı. Babası önemli bir asker ve siyasi yöneticiydi fakat kendisi genç yaşından itibaren Kahire’nin art arda iki kadısıyla evlenen kız kardeşinin evinde yetişti ve hayatının geri kalanında bu iki sosyal daire içerisinde rahatlıkla hareket etti. Tarihçi ve *hadisçi* Şemseddin Muhammed el-Sehâvî eserini biraz

---

Higher Religious Learning in Late Medieval Cairo”, Doktora Tezi (Princeton University, 1989), s.199-225.

⁶ Bu ifade Lapidus’dan, *Muslim Cities*, s. 44.

⁷ Bu güne kadar yayınlanan Kahire baskısının dört cildi, Yayınlayan. Muhammed M. Emîn.

⁸ 1929-1972 arasında Kahire’de on altı cilt olarak basılan yayını kullandım. *En-Nücûmu'z-zâhire*, İbn Tağrî Birdî’nin Makrizî’nin kroniği *es-Sülûk*’una zeyl olarak yazdığı *Havâdisu'l-duhûr fi medâi'l-eyyâm ve'l-şuhûr*’la takviye edilmelidir. William Popper, eserden seçtiği bazı kısımları yayınlamıştır. Extracted by William Popper, in The University of California Publications in Semitic Philology, vol.8 (Berkeley, 1930-1942).

farklı bir bakış açısıyla kaleme aldı. Sehâvî'nin en büyük ilgisi, *hadis* nakli ve bu sahaya dâhil olanların karakterleri ve yaşamları idi. Onun biyografik sözlüğü *el-Dav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi' hadis* sahasına dâhil olanların meşguliyetlerini yansıtır.⁹ Eserde IX/XV.yy'ın ilk yarısı boyunca yaşayanlarla ilgili malzemenin çoğu Sehâvî'nin hocası İbn Hacer el-Askalânî'den, özellikle onun *İnbâ'u'l-ğumr bi ebnâ'i'l-umr*'undan¹⁰ alınmadır. Bununla birlikte bu esere İbn Hacer'in bizzat kendisinden ve diğer kaynaklardan – ele aldığımız konuda en azından kısmen kişisel bilgidен- alınan bilgilerle ekleme yapılmıştır. Sehâvî mevcut konu için oldukça değerlidir. Çünkü onun kaydı ve düşünceleri bu çalışmanın konusu olan Memlûklünün hocası ve yoldaşı İbn Hacer'inkileri yansıtır.

Kaynakların çoğunda “*el-Fâkih*” Tağrî Birmiş olarak geçen Seyfeddin Tağrî Birmiş el-Celâlî el-Nâsirî el-Müeyyedî IX/XV.yy'ın ilk yarısının önemli bir Memlûklüsüdür.¹¹ Bir memlûk olarak Tağrî Birmiş'in kökeni biraz sıra dışıdır. İbn Tağrî Birdî'ye göre o, kendisinin Bilâd-ı Rum'dan- muhtemelen Anadolu'nun doğusundaki bazı yerleri ifade ediyor- geldiğini ve bir Müslüman olarak doğduğunu daha kesin bir ifadeyle babasının bir Müslüman olduğunu söylemektedir. Tağrî Birmiş'in, bir şekilde ailesinden kaçırıldığı ve en fazla yedi yaşlarında köle tüccarı (*el-hâce*) Celâleddin'e satıldığı ve bu nedenle nisbesinin “el-Celâlî” olduğu sanılmaktadır.¹² Elbette onun satılması herhangi bir Müslüman'ın köleleştirilmesini yasaklayan İslami kurallara göre kesinlikle yasa dışıydı. Bununla birlikte bu durum, geç Orta Çağlarda duyulmamış değildi; Müslüman aileler nadiren de olsa oğullarını köle tüccarlarına satarlardı. Çünkü kölelik statüsü, güçlü ve imtiyazlı Memlûklü sınıfına girebilmenin tek yoludu.¹³ Her halükarda, Tağrî Birmiş'in köle olduğu şartları çevreleyen belirsizlik, ciddi bir tartışmaya sebep olmamış gibi görünmektedir.

Celâleddin 808/1405-1406 yılında Tağrî Birmiş'i genç erkek köle grubuyla Halep'e gönderdi. Tağrî Birmiş burada köle olarak satışa sunuldu. Tağrî Birmiş'in anılarına göre kendisi göze çarpan bir figür olmamış. olmalıdır. Zira dönemin Halep Kalesi valisi Emir Çekem Min İvad,¹⁴ köleler satışa

⁹ 1934'te Kahire'de on iki cilt halinde basılan yayın.

¹⁰ 1967-1976 arasında Haydarabad'da dokuz cilt olarak yayımlandı.

¹¹ İstisnaları görmezsek, Tağrî Birmiş'in hayatı ile ilgili bilgi Sehâvî'nin *ed-Dav'u'l-lâmi*'sinden, III, 33-34, İbn Tağrî Birdî'nin *el-Menhelü's-sâfi*'sinden, IV, 68-74, alınmadır. Ölümü, İbn Tağrî Birdî'nin *en-Nücûmu'z-zâhire*'sinden alınmadır.

¹² Memlûklerde nisbe unvanlarının önemi üzerine bak. David Ayalon, “Names, titles, and “nisbas” of the Mamluks”, *Israel Oriental Studies*, 5 (1975), 213-19.

¹³ Ayalon, “Names, titles, and ‘nisbas’,” 195.

¹⁴ Muhtemelen, İbn Hacer el-Askalânî'nin *İnbâ'u'l-ğumr*'unda biyografisi verilen Çekem el-Zâhirî'dir, VI, 24-27.

sunulmadan önce Celâleddin’le bir araya gelmiş ve Tağrî Birmiş ve onun genç arkadaşı dışındaki kölelerin hepsini çabucak satın almıştır. Fakat bu hadiseden biraz sonra, saltanatı üstlenecek ve Tağrî Birmiş’in sonraki hayatında önemli bir rol oynayacak Emir Çakmak, Halep’i ziyaret etti ve genç çocuğu satın aldı.

Çakmak, Kahire’ye döndükten sonra yanında getirdiği genç memlûkünü kardeşi Çerkes el-Kâsımî el-Zâhirî’ye hediye olarak verdi.¹⁵ Ertesi yıl Çerkes, Sultan el-Nâsır Farac İbn Berkûk’a isyan etti. Tağrî Birmiş bu isyana kadar bir memlûk olarak Çerkes’e hizmet etti. Çerkes, Suriye’ye kaçtı ve burada öldürüldü. Sultan onun bütün mülkünü ve memlûklerini ele geçirdi. Bu nedenle Tağrî Birmiş 809/1406-1407 yılında Kahire’deki kaleye taşındı ve burada kışlaya girerek kraliyet memlûklerine *-el-memâlikü’s-sultâniyyeti’l-küttâbiyye*) katıldı. Bu yüzden onun ikinci nisbesi el-Nâsirî oldu. Ancak 815/1412 yılında el-Nâsır Farac tahtan indirildi ve öldürüldü. Bu sırada en fazla 14 yaşında olan Tağrî Birmiş, yeni Sultan el-Müeyyed Şeyh tarafından satın alındı. Böylece el-Müeyyed Şeyh’in adından bozma üçüncü nisbesini de almış oldu. Tağrî Birmiş birkaç yıl *câmedâr*¹⁶ olarak yeni efendisine hizmet etti ve Memlûk sisteminin gelenekleri gereği zamanı gelince Sultan tarafından özgür bırakıldı. Tağrî Birmiş’in anlattıklarına göre, o dönemde *tabilhâne emiri* olan ve *hazinedâr*¹⁷ makamını elinde tutan Çakmak, Tağrî Birmiş üzerinde hak iddia etmek için Sultan el-Müeyyed Şeyh’in huzuruna çıktı. Çakmak, “*Tağrî Birmiş benim memlûküm! Ve ben onu, bana ait olmayı sürdürsün diye benden başka varisi olmayan kardeşim Çerkes’e verdim*” dedi. İbn Tağrî Birdî tarafından kaydedilen bu hikâyeye Tağrî Birmiş tarafından anlatılmaktadır. Bu nedenle hikâyenin sonunun Tağrî Birmiş’in lehine olması hemen hemen hiç şaşırtıcı değildir. El-Müeyyed’in, bu genç memlûkten ayrılmayı, onun Kuran okumada ve fıkhıdaki -elbette ayrıntılı bir şekilde buna döneceğiz- yetkinliğinden dolayı reddettiği söylenir. Ama yine de Sultan, Çakmak’a Tağrî Birmiş’in yerine biraz para ve Kumârî adında bir memlûk teklif etti ve Çakmak bunu kabule zorlandı -biz isteksiz bir şekilde olduğunu düşünüyoruz-.

Tağrî Birmiş, el-Müeyyed’in ölümüne (824/1421)¹⁸ kadar onun

¹⁵Çerkes’in özet biyografisi İbn Hacer’in *İnbâ’u’l-ğumr*’unda, VI, 75.

¹⁶ Câmedârlar, sultanın veya hizmet ettikleri bir emirin gardırobundan sorumludurlar. Bak, Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu’l-a’sâ* (Kahire, 1914-1928), V, 459.

¹⁷ Tabilhâne emiri, ayrıca kırklar emiri olarak bilinir. Memlûk ordusunda ikinci yüksek rütbedir. Rütbelere ile ilgili genel olarak bak. David Ayalon, “Studies on the Structure of the Mamluk Army (Part II)”, *BSOAS*, 15 (1953), 467. Hazinedâr, sultanın hazinesinden sorumludur. Bak Ayalon’un makalesinin üçüncü bölümü, *BSOAS*, 16, (1954), 62.

¹⁸ İbn Tağrî Birdî’nin *el-Menhelü’s-sâfi*’indeki rivayette üçüncü kişinin lehine birinci kişiden vazgeçtiğini burada belirtmek kayda değer olabilir. Bu, muhtemelen tarihçinin artık Tağrî Birmiş’in kendisi tarafından sağlanan bilgiyi ve hikâyeyi doğrudan takip etmediğini fakat şimdi Memlûk tarihinin diğer kaynaklarına güvendiğini göstermektedir.

hizmetinde kaldı. Aynı yıl tahta geçen el-Zâhir Tatar'a, el-Müeyyed Şeyh'in el-Nâsır Farac'ın memluklerini satın almasının bazı sebeplerden ötürü geçersiz olduğu söylendi ve bu memluklere sahip olması için onları resmi olarak satın alması önerildi – onun hazırca kabul ettiği bir öneri- Böylelikle muhtemelen, bu memluklerin el-Zâhir'e sadakati garanti altına alınıyordu. Tağrî Birmiş bu yasal oyuna konu edilenler arasında idi. Ancak o, yeni sahibi tarafından hemen özgür bırakıldı ve *hasekiyye* üyesi yapıldı. *Hasekiyye* prestijli bir kraliyet koruması olup bunların üyeleri en yetenekli pek çok genç Memluklü idi¹⁹. Tatar'ın saltanatı ancak sadece birkaç ay sürdü ve yerine el-Eşref Baybars tahta geçti (825/1422). Bu hadiseden biraz sonra, Tağrî Birmiş, Yukarı Mısır'daki Kus'a sürüldü ve sınırlı yetkilerle Kahire'ye dönmesine izin verilmeye kadar belirsiz bir süre sürgünde kaldı. Tağrî Birmiş, Kahire'ye döndükten sonra “uzun bir süre” kraliyet memluklerinden biri olarak Baybars'a hizmet etti ve *hasekiyye* üyesi olarak önceki rütbesine dönmesine izin verilmeye kadar bu görevde kaldı. Onun hasekiliğe dönüşü 839/1435-1436 yılı ile Baybars'ın ölümü (841/1437) arasında Halep valisinin aracılığıyla oldu. Halep valisinin adı da tesadüfen Tağrî Birmiş'dir.²⁰

El-Zâhir Çakmak'ın saltanata geçmesi (842/1438), Tağrî Birmiş için hem iyi hem de kötü oldu. Tağrî Birmiş erken bir yükselme bekliyordu, fakat görünen o ki Çakmak hiçbir zaman onun üzerindeki iddiasından tamamen vazgeçmemişti. Tağrî Birmiş'in statü sorununun belirsizliği ve iki adam arasında kavgaya sebep olması, Memluklü bireylerin maruz kaldığı bölünmüş bağılıklar üzerine ilginç bir konu başlığı olur ki bu konu bizi burada doğrudan ilgilendirmemektedir. Tağrî Birmiş'in hürmetsizliği olarak algıladığı bu duruma kızan yeni Sultan onu Kus'a sürdü. O, bu sürgünde sadece iki ay kaldı ve ardından Sultan'ın huzuruna çağrıldı. Tağrî Birmiş 844 yılının Recep/Aralık 1440 tarihinde Memluk Devleti'nde üçüncü en yüksek mevki olan on emirliğine yükseltildi ve “vali” ya da “nâib” olarak Kahire Kalesi'ne tayin edildi. Bu önemli bir makamdı ve göstereceğimiz gibi Tağrî Birmiş'e, İslami eğitime duyduğu ilgiyle birlikte, Mısır'ın entelektüel başkent yaşamına bir dereceye

¹⁹ Hasekiyye ile ilgili bak. Halilî b. Şâhîn el-Zâhirî, *Zübdetü keşfi'l-memâlik*, ed. Paul Ravaisse (Paris, 1894), 115-116, ve David Ayalon, “Studies on the Structure of The Mamluk Army (Part I)”, *BSOAS*, 15 (1953), 213-16.

²⁰ İki kişi bir isimden (“Tanrı tarafından verilen” manasına gelen isim) daha fazlasını paylaşırlar. 839/1435-36 yılında Halep'e vali olarak atanan Tağrî Birmiş, bu makalenin konusu olan memluk gibi bir Müslüman olarak doğmuştu. Babası Müslüman bir isim olan Ahmed adını taşıyordu ve Halep yakınlarındaki Behisni Kalesi'nde bir askerdi ve oğluna Hüseyin adını verdi. Babasının ölümünden sonra erkek kardeşi Hasan'la birlikte Kahire'ye geldi ve burada önemli memluklar grubunun hizmetine girdi. Bu memluklerin arasında ünlü tarihinin babası Tağrî Birdî'de vardı. Tağrî Birdî ona Türkçe Tağrî Birmiş adını vermişti. Bak. Ibn Tağrî Birdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IV, 58-65.

kadar katılma hatta onu şekillendirme imkânı sağladı. Fakat Tağrî Birmiş'in bir emir olarak askerî bir kariyeri de vardı ve bu bağlamda Sen Jan şövalyelerinin elindeki Rodos adasına bir yağma hareketinde bulundu. Çağdaşları muhtemelen Sultan üzerindeki etkisinden dolayı onu “devletin büyük adamları arasında” kabul etti. Ancak o, 851/1447 yılında²¹ iktasından mahrum bırakıldı ve bu defa Kudüs'e olmak üzere üçüncü kez sürgüne gönderildi. Tağrî Birmiş elli yaşının biraz üstüneyken 852/1448 yılında burada öldü.

Böyle bir kariyerde sıra dışı bir durum yoktur. Bununla birlikte kendi içerisinde dikkate değer bir noktadır. Bu makalenin geri kalanı bu özel Memlûklünün, Mısır ve Suriye'yi yöneten Türk dilli askerî elitin önde gelen bir üyesi olarak kariyerine, statüsüne ve eğitimine rağmen kendisini nasıl geleneksel İslami öğretimin içerisine derinlemesine dâhil ettiğini göstermeye çalışacaktır. Tağrî Birmiş'in hayatı büyük ölçüde önemlidir. Çünkü o, en önemli açılardan tipik bir Memlûklüdür.

Onun Müslüman olarak doğması, gördüğümüz gibi IX/XV.yy'ın başlarının Memlûklüleri arasında emsalsiz olmamasına ve her durumda bir Memlûklü olarak bütün profesyonel, etnik ve kültürel kimliğini etkilemiş görünmemesine rağmen hakikaten sıra dışı idi. Bunun yanı sıra yetiştirdiği kültürel ve iç çevreler, elinde tuttuğu siyasi makamlar ve askerî rütbelere, bir Memlûklü olarak maruz kaldığı bağlılıklar ve gerilimler bakımından kariyeri ve ilgileri kendi sınıfındakilerle paralellik gösteriyordu. Tağrî Birmiş, Memlûklerin kültürel dünyasında baskın olan *furusîyye* sanatında uzman -İbn Tağrî Birdî'nin söylediği gibi- “devletin göze çarpan emirlerinden biri gibi”- olup cirit ve okçuluk gibi savaş aktivitelerinde mükemmeldi.²² Tağrî Birdî'nin “Tağrî Birmiş, soyunun oğulları arasında göze çarpandı”²³ ifadesi, tarihçinin Memlûklüleri bir grup olarak son derece iyi tanımasıyla önem kazanır. Ayrıca bu ifade sadece, hem etnik köken hem de halk nazarındaki yeri bakımından Tağrî Birmiş'in istisnai olsa da tanınmış bir Memlûklü olduğunu gösterebilir.

Tağrî Birmiş'in biyografi yazarları onun en çok göze çarpan başarılarını İslam bilimlerindeki engin bilgisine dayandırır. Tağrî Birmiş, Memlûk sınıfının konuştuğu Türkçe'de olduğu kadar bazı akranlarının aksine Arapça'da da akıcıydı ve edebi çalışmalarının kalitesini her iki dilde ispatladı. Onun dil yetenekleri, Memlûk saray kültürünün yaygın öğelerinden tarih ve edebiyat sanatlarında ve de daha önemlisi İslam fıkında mükemmelleşmesine izin verdi. El-Müeyyed Şeyh'in Tağrî Birmiş'i fıkhîta bilgili olduğundan ötürü kendi

²¹ Bu tarih İbn Tağrî Birdî'de verilir, *en-Nücûmu'z-zâhire*, XV, 373-74.

²² İbn Tağrî Birdî, *en-Nücûmu'z-zâhire*, XV, 531. Aynı yazar, *el-Menhelü's-sâfi*, IV, s. 71.

²³ İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IV, 71. Karşılaştır. Aynı yazar, benzer bir pasaj, *en-Nücûmu'z-zâhire*, XV, 531.

hizmetinden çıkarmayı reddettiği hatırlanacaktır ve hakikaten o, en yaygın olarak “*el-fakîh*”²⁴ lakabıyla anılmıştır. Tağrî Birmiş, IX/XV.yy başlarının en bilgili ve en önde gelen Hanefî âlimlerinden ikisiyle fıkıh çalıştığını İbn Tağrî Birdî’ye söylemiştir. Bu âlimlerden biri, Kâri el-Hidâye olarak bilinen Sirâceddin Ömer olup Eşrefiyye, Nâsiriyye, Şeyhûniyye ve Zâhiriyye medreselerinde müderrislik yapmaktaydı.²⁵ Diğeri, Sadeddin İbn el-Dîrî idi. İbn el-Dîrî ailesinin diğer pek çok üyesi gibi el-Müeyyed Şeyh’in büyük medresesinde ve diğer kurumlarda ders vermekteydi.²⁶ Tağrî Birmiş’in biyografî yazarlarının tamamının kabul ettiği onun bu övücü, karakterinin bir parçası olmasına rağmen fıkıh eğitiminde iddialı oluşundan şüphelenmek için sebep yoktur. Zira, başarılı bir Hanefî öğrenci olan Tağrî Birdî’nin, Kahire’nin akademik seçkinleriyle iyi bağlantıları vardı ve entelektüel nesep gibi yanlış bir iddiayı kesinlikle ayırt edebilirdi. Her halükarda Tağrî Birmiş konuştuğunda ve İbn Tağrî Birdî yazdığında İbn el-Dîrî hala hayatta ve aktifti.²⁷

Tağrî Birmiş, İslami bilimler arasında *hadis* ilmine yoğunlaştı ve bu ilimde mükemmelleşti. Tağrî Birdî, Tağrî Birmiş için “o, çok duyardı” ifadesini kullanır ki bu onun, farklı *hadis* koleksiyonlarını pek çok kez ezberden okunurken dinlediği anlamına gelmektedir. İbn Tağrî Birdî, bu Memlûklünün çalışmış olduğu metinleri ve bu metinlerin hangi hadisçilere okunduğunu biraz detaylı olarak şöyle kaydeder.²⁸

“O, *Buhârî’nin Sahîhi’ni Kahire’nin baş kadısı Muhibbuddin Ahmed İbn Nasrullah el-Hanbelî el-Bağdadî’ye*²⁹ okudu (kara’a ‘alâ), Müslim’in *Sahîhi’ni*

²⁴ İslami bilimlerdeki başarıları için diğer memlûkler de fakîh olarak biliniyorlardı. Örnek için bak. Yeşbek el-Fakîh’in Sehâvî’deki biyografisi, *ed-Dav’u’l-lâmi*, X, 270-72.

²⁵ Kâri el-Hidâye’nin biyografisi için bak. Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, VI, 109-110.

²⁶ İbn el-Dîrî’nin biyografisi için bak. Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, III, 249-53.

²⁷ İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü’s-sâfi*, IV, 73.

²⁸ “kara’a ‘alâ” fiili, hadis naklinin teknik bir ifadesidir. Anlamı, metnin yetkili nakilcisi tarafından denetim altında bir metni okuma veya hafızadan okumaktır. Diğer teknik terim olan “sama’a” (duyma), *şeyh* tarafından okunan çalışmayı duymaktır ve genelde daha güvenilir olarak bilinen nakil şeklidir. Bak. Subhi el-Sâlih, *Ulûmu’l-hadis ve mustalahuhu*, 3.baskı (Beyrut, 1995), 88-95, ve *EI* (2), “Hadis”, (J.Robson); krş. George Makdisi, *The Rise of Colleges* (Edinburgh, 1981), 141-143. Tağrî Birdî’nin bu terimi kesin anlamı içerisinde kullandığı görülmektedir. Zira o, Tağrî Birmiş’in, belirli *şeyhlere* okuduğu metinleri, dinlediği metinlerden ayırt etmektedir. Örneğin, Tağrî Birdî net bir şekilde Tağrî Birmiş’in Kalvatâtî’ye el-Nesâî’nin Sünen’ini okuduğunu rapor etmiştir. Ancak bu konularda normalde oldukça bilgiye sahip olan tarihçi Sehâvî, Tağrî Birmiş’in bu âlim hafızadan okurken onu duyanlar arasında olduğunu yazmıştır. Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, I, 379. Fakat Tağrî Birmiş ve Kalvatâtî (ve bu konuda diğerleri) arasındaki irtibatı karakterize eden nakil şekli ne olursa olsun sosyal tarihçiler için önemli olan nokta aralarındaki yakın entelektüel ilişkidir.

²⁹ İbn Nasrullah’ın biyografisi için bak. İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü’s-sâfi*, II, 244-49, İbn Hacer, *İnbâ’u’l-ğumr*, VIII, 263-64 ve Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, I, 378-380.

Şeyh Zeyneddin Abdurrahman b. Muhammed el-Zerkeşî'ye³⁰ okudu ve el-Nesâ'î'nin Sünen el-Suğrâ'sını Şeyh Şihâbeddin Ahmed el-Kalvatâtî'ye³¹, İbn Mâce'nin Sünen'ini Şeyh Şemseddin Muhammed el-Mısırî'ye³² okudu, el-Dârimî'nin Sünen'inin bir kısmını Kadı Nâsireddin Muhammed b. Hasan el-Fâkûsî'ye,³³ kadî'l kudat şeyhü'l İslam hâfizu'l-asr Şihâbeddin Ahmed b. Ali İbn Hacer'e³⁴ Ebû Dâûd el-Sicistânî'nin Sünen'ini okudu ve ayrıca kadı Alâaddin Alî el-Kinânî el-Askalânî'nin kızı Şeyha Umm el-Fazl Aişe'ye³⁵ Geylânîyyât olarak bilinen Ebû Bekr el-Şâfi'î'nin Fevâid'ini okudu. Ayrıca Aişe'nin huzurunda (sema'a 'aleyha), bizim yoldaşımız Takiyüddin Abdurrahman el-Kalkaşendî'nin el-Taberânî'nin Mu'cemu's-sagîr okumasını duydu ve (kadı Şemseddin Muhammed b. Mahmûd el-Bâlisî'nin³⁶ huzurunda) Ebû Dâûd'un Sünen'ini birçok kez (? bi-efvâtin) duydu".³⁷

İbn Tağrî Birdî'nin biyografik sözlüğünden alınan bu kayıttan bir çok önemli nokta çıkar. Belki de en çarpıcı olanı, Tağrî Birmiş'in Peygamberin hadislerini birlikte çalıştığı kişilerin önemidir. Tağrî Birmiş'in bu eğitim belgesinde yer alan âlimlerin neredeyse tamamı, yalnız kadın Umm el-Fazl Aişe³⁸ de dâhil, Mısır'ın başkentinde hadis nakilcisi olarak özenilecek üne sahiptiler. Bu âlimler arasında özellikle İbn Hacer el-Askalânî göze çarpar. İbn Hacer, bir hâkim, bir tarihçi ve hepsinin üstünde hadis nakilcisi ve yorumcusu olarak Memluk dönemi ve Orta Çağ İslam bilim öğrencileri tarafından iyi bilinir. Onun en önemli ve ölümsüz bilimsel çalışması el-Fethu'l-bârî bi-şerhi sahîhi'l-buhârî, Buhârî'nin baş hadis koleksiyonu üzerine yapılan standart Hanefî şerhi olarak kalır. İbn Hacer 852/1449 yılında ölünceye kadar- Tağrî Birmiş'in ölümünden sadece üç ay sonra- Kahire'de hadis nakli sahasını hükmü altına aldı. Tağrî Birmiş, İbn Hacer'in meclisine katılarak bilinçli bir şekilde

³⁰ El-Zerkeşî'nin biyografisi için bak. İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, IX, 194, ve Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, IV, 136-37.

³¹ Kalvatâtî'nin biyografisi için bak. İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 388, İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, VIII, 263-64 ve Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, I, 378-380.

³² Sehâvî'nin el-Şems İbn el-Mısırî olarak adını verdiği bu âlimin kim olduğunu saptayamadım.

³³ El-Fakûsî'nin biyografisi için bak. İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, IX, 26-27 ve Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, VII, 221-23.

³⁴ Ünlü hadis âlimi ve hukukçu İbn Hacer'in biyografisi için bak. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, II, 36-40.

³⁵ Aişe'nin biyografisi için bak. Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, XII, 78.

³⁶ El-Bâlisî'nin biyografisi için bak. İbn Hacer, *İnbâ'u'l-ğumr*, IX, 180-81, ve Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi'*, X, 44-45.

³⁷ İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IV, 71-72.

³⁸ Hadîs naklinde ve İslami eğitimde kadınların rolleri üzerine, bu makalenin yazarı, "Women and Islamic Education in Mamluk Period", in the forthcoming volume *Shifting Boundaries: Middle Eastern Women in History and Theory*, yayınlayan. Nikki Keddie ve Beth Baron.

Memluk başkentindeki geleneksel çalışmaların entelektüel merkezine yakın bir pozisyon aldı. Tağrî Birmiş, bu mecliste Sehâvî ile tanışıp dost oldu. Tağrî Birmiş'in çabaları dikkatten kaçmadı. Hocası İbn Hacer'in düşüncelerini, kariyerini ve yaşamını yakından bilmekle övünen Sehâvî, Tağrî Birmiş için "bizim yoldaşımız, önemli *muḥaddis*" ifadesini ve başka bir yerde de onun İbn Hacer'in çalışmalarına özenle devam ettikten sonra layığıyla "*hâfız*" lakabını hak ettiğini İbn Hacer'den aktarır.³⁹

İbn Hacer'in "*muḥaddis*" ve "*hâfız*" terimini kullanması çarpıcıdır. Bu kelimeler az ya da çok *hadis* nakli ilmi ile ilgili tam teknik anlamlar içerir. Muḥaddis, pek çok *hadis* metnini ve peygamberin ya da sahabenin (*isnâd*) izini takip eden nakilcilerin adlarını bilmesinin yanı sıra altı "*canonical*" (temel) koleksiyonu⁴⁰ ve güvenilir kaynak olarak kabul görmüş diğer birkaç koleksiyonu çalışmış ve duymuş biridir. Buna karşın hâfız, gerçekten sıra dışı hünەرleri olan bir *hadîs* âlimidir. Otoriteler hâfızın kesin yetenekleri üzerinde genellikle hem fikir olamamalarına rağmen açıkça çok azı bu unvana layık olmuştur.⁴¹

İbn Hacer bu terimleri belirtilen bu tanımlardan daha genel ve cömert bir şekilde kullanmış olabilir. Fakat onun Tağrî Birmiş için bu terimlere müracaatı, hatta esnetilmiş bir şekilde de olsa, bu Memluklünün kendi döneminin önde gelen âlimlerinden kazandığı yüksek saygıya işaret eder. Ayrıca, İbn Hacer'in bu terimlere müracaatı, Tağrî Birdî'nin Tağrî Birmiş'in *hadîs* eğitimine dair kaydının ikinci bir önemli özelliği daha olduğuna işaret eder; Tağrî Birmiş'in çalışmış olduğu söylenen *hadîs* koleksiyonları, bu alandaki en önemli metinlerin saygın bir kesitini temsil eder. Bunlar "*sahiheyn*" olarak bilinen Buhârî ve Muslim İbn el-Haccâc'ın sahihleri ve ayrıca diğer dört temel (*canonical*) koleksiyonun üçünü⁴² ve de diğer önemli birkaç derlemeyi ihtiva eder.

Ancak tam da bu kadar önemli olan diğer bir husus da böylesine detaylı bir âlim listesinin bu Memluklünün biyografisinde bulunmasıdır. Bir âlimin ya da fakihin biyografisinde böyle bir listenin görülmesi rutindir. Bu listeler, bir kişinin birlikte çalıştığı ve bu kişiye çalışılmış özel eserleri nakletmesi için yetki veren âlimlerin adlarını ilim dünyasına duyuran bir tür özgeçmiş niteliği

³⁹ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 34.

⁴⁰ Âlimler tarafından en güvenilir olarak kabul edilen altı *hadîs* koleksiyonu şunlardır: Buhârî'nin ve Muslim'in Sahihleri, Ebu Dâûd'un Sünen'i, el-Tirmizî'nin Câmi'si, el-Nesâî'nin Sünen'i ve İbn Mace'nin Sünen'i. Bak. Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, trans. C. R. Barber ve S.M. Stern (London, 1971), II, 216-244.

⁴¹ Bunlar ve bunlarla ilgili terimlerin anlamları üzerine bak. Subhî el-Sâlih, *'Ulumu'l-hadis ve-mustalahuhu*, 3. baskı (Beyrut, 1965), 75.

⁴² Bak yukarı 40 nolu dipnot. Tağrî Birmiş ayrıca anlaşılan bu koleksiyonların altıncısı olan Tirmizî'nin Câmi'sinin okunmasını duydu; bak aşağı.

taşımaktaydılar. Böylece bu listeler öğrencinin akademik kariyerini şekillendirecek ünün kurulmasına yardım ettiler. Bu listenin içeriği Tağrî Birmiş gibi bir Memlûklünün *hadîs* çalışmasına yaklaşımının ciddiyetini anlamamızı sağlar. Bu listeler ve kayıtlar olmasaydı Tağrî Birmiş'in *hadîs* çalışması, hemen her Müslüman'ın herhangi bir İslam şehrinde sıklıkla yapılan ezberden okuma etkinliklerinden birine katılarak tecrübe edebileceği sıradan bir çalışma tarzıyla sınırlı kalırdı. Aksine, İbn Tağrî Birdî'nin kaydettiği gibi, onun bilgisi özellikle "*esmâi'l-ricâl*" çalışmasını kapsar. Yani, isimler ve daha geniş manada *isnâd*larda adları bulunan kadın ve erkeğin güvenilirliği, otorite olmuş herhangi bir *hadîs* nakilcisine bağlanır.⁴³

Tağrî Birmiş *hadîs* çalışmalarıyla meşgulken kendisini Kahire Kalesi'nin valisi olarak buldu. Bu pozisyon, kalenin kamu entelektüel yaşamındaki yerine önemli katkılar sağlayacak bir makam idi. Kale, Memluk Devleti'nin yönetim merkezi olmasına rağmen sadece askerî karargâh ve siyasi merkez değildi. Kale bölgesi VIII-XIV. yüzyılın başlarında Sultan el-Nasır tarafından yaptırılan gösterişli cemaat camisini kapsamaktaydı.⁴⁴ Kalede "*hadîs* okuyucusu" olmak dindar bir âlimin atanmayı umacağı pozisyonlar arasındaydı.⁴⁵ Bu makamı elinde bulunduran âlimlerden en az ikisi Tağrî Birmiş'in hocaları Siraceddin Ömer Kâri el-Hidâye ve Şihâbeddin Ahmed el-Kalvatâtî idi.⁴⁶

Tağrî Birmiş 844 yılının Receb ayında vali olarak Kahire Kale'sine tayin edildi ve sonraki yıl burada özel bir *hadîs* okuma meclisi düzenledi. Anadolu yolculuğundan döndükten sonra üç önemli Suriyeli yaşlı *hadîs* nakilcisini Kahire'ye getirtmek için düzenleme yaptı.⁴⁷ Onlar, kalede -en azından bir kaynak "Tağrî Birmiş'in malikânesinde olduğuna işaret eder"⁴⁸- belirli bir zaman Ahmed İbn Hanbel'in *Müsned*'ini ve Tirmizi'nin *Câmi*'sini kapsayan birkaç önemli *hadîs* koleksiyonu ve de daha küçük ancak popüler koleksiyonların okunmasını yönettiler. Okumaların tamamlanmasının ardından, katılımcılara duymuş oldukları *hadîs*leri iletmeleri için izin veren *icâzet*leri verdiler. Bu oturumun kapsamlı bir belgesi olmadığı için dinleyicilerin kimler olduğunu bilmek zordur. Kesinlikle İbn Tağrî Birdî'nin yanı sıra Tağrî Birmiş'in bizzat kendisi de dinleyiciler arasındaydı. Zira, İbn Tağrî Birdî, okumaları birlikte dinlediklerini ve *icâzeti* birlikte aldıklarını kaydetmektedir.

⁴³ İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IV, 71.

⁴⁴ Bu caminin kısa tasviri için bak. Makrizî, *el-Mevaizu'l-i'tibâr*, (Bulak, 1853-54), II, 325.

⁴⁵ Makrizî, *Kitâbu's-sulûk li-marîfeti düveli'l-mülûk* (Kahire, 1934-73), III 223.

⁴⁶ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, I, 379.

⁴⁷ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 34. Üç hadisçi: Şihâbeddin Ahmed b. Abdurrahmân İbn Nâzır el-Sâhîve, Zeyneddin, Abdurrahman b. Yusuf İbn el-Tahhân ve Alâaddin Ali b. İsmail İbn Birdîs. Biyografileri için bak sırasıyla, Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, I, 324-25, IV, 160 ve V, 193-4.

⁴⁸ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, IV, 46.

Onların buradaki mevcudiyetleri, büyük bir ihtimalle dinleyicilerin, dinin, devletin ve yasal kurumun büyük figürlerinden oluştuğunu gösterir. Tağrî Birmiş, bu oturumların en azından bir kısmını, kalede yaşayan ve eğitim gören genç Memlûklülerin yararlanması için düzenlemiş olabilir. Çünkü onlardan bazılarının buna katıldıklarını ve *icâzet* aldıklarını biliyoruz.⁴⁹

Kaledeki bu oturumlar başka her şeyden çok, Tağrî Birmiş'in akademik dünyayı tanımlayan kişiler arası ilişkiler ağına ne derece nüfuz ettiğini gösterir. Suriye'den üç muhaddisi getirmek için düzenleme yapanın açıkça o olması tek başına önemlidir. Onun – ve diğer memlûklerin- âlimlerden *icâzet* alması, Orta Çağ Müslüman âlimler topluluğunun bu özel sistemine sosyal açıdan dâhil oluşun bir göstergesidir. Yoksa Tağrî Birmiş'in bu topluluk içindeki rolü tamamen pasif olmuş olurdu. Tağrî Birmiş'in gerçekten *hadîs* naklettiğini yani *icâzet* sahibi olduğu *hadîs* metinlerinin başkaları tarafından okunması işini yönetip yönetmediğini bilmiyoruz. Ancak onun bunu yapmaya kesinlikle yetkisi vardı. Bununla birlikte, genç yaşta öldüğü için bu görevi üstlenmesi mümkün olamayabilir; bir nakilcinin statüsü yaşıyla birlikte önemli bir şekilde yükselir çünkü, yaşlı kadın veya erkeği gençliklerinde çalışmış oldukları bir nakilciye bağlayan *isnâd*, diğer bütün koşullar sabit olmak üzere genç bir insanın isnadından nispeten daha kısadır. Bu yüzden de işleyen sistemin prensiplerine göre nakil konusunda hatalara daha az açıktır.

Tağrî Birmiş akademik ağa daha çok pratik açılardan müdahalede bulundu. 845 yılında Kale'deki oturumun *hadîs* okuyucusu, fıkıhçı ve âlim bir ailenin oğlu Kalkaşendî idi. Kalkaşendî'nin oturumu üç Suriyeli *hadîs*çi tarafından yönetildi. Bu sırada Kalkaşendî yirmili yaşların sonunda idi. Kalkaşendî sıklıkla Tağrî Birmiş'e katıldı ve Tağrî Birmiş'in biyografi yazarına göre “onun arkadaşlığından ziyadesiyle yararlandı”. Bu ifade muhtemelen, Kalkaşendî'nin, kariyerini bu eğitilmiş ve saygıdeğer Memlûklü ile olan arkadaşlığı sayesinde bazı açılardan geliştirdiğini gösterir.⁵⁰ Böyle bir arkadaşlık ve tavsiyeler âlimler topluluğunun üyeleri arasında hâmilik modelinin sıradan bir parçasıdır.⁵¹ Önemli olan şey, burada akademik ağa müdahale eden bir Memlûklü örneğine sahip olmamızdır. O, bunu Suriyeli bir

⁴⁹ 845 yılında Kale'deki *hadîs* oturumlarının bu kaydı, farklı kişilerin biyografilerine dağılmış bilgilerden alınmıştır. İbn Tağrî Birdî, *el-Menhelü's-sâfi*, IV, 72-73, Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, II, 270, III, 34 ve IV, 46-47.

⁵⁰ Sehâvî, *ed-Dav'u'l-lâmi*, III, 34 ve IV, 46.

⁵¹ Memlûk Kahire'sinin akademik seçkinleri arasında himaye üzerine bak. Berkey “Education ve Society”, 124-176. *Suhbe* kelimesinin önemi ve genel anlamı üzerine bak. George Makdisi, “*Suhba et riyâsa dans l'enseignement médiévale*”, in *Recherches d'Islamologie. Recueil d'articles offert 'a Georges C. Anawati et Louis Gardet par leurs collègues et amis* (Louvain, 1977), 207-21.

öğrenci olan Kutbeddin el-Haydarî (D.821/1418) örneğinde daha açık bir şekilde aynen böyle yapmıştır. Tağrî Birmiş, Suriye yolculuğundan Kahire'ye döndüğünde hocası İbn Hacer'e Dımaşklı ünlü *hadisçi* İbn Nâsireddin (Ö.842/1438)'nin öğrencileri arasında hiç kimsenin Kutbeddin'den daha meziyetli olmadığını söylemiştir. Bu tavsiye bir Memluklu tarafından yapılmış olsa da Kutbeddin'i iyi bir yere yükseltti. Kendisi 843'de Kahire'ye geldikten sonra Tağrî Birmiş'in güzel övgülerinden ziyadesiyle "faydalandı"- bu Sehâvî'nin deyişidir.⁵²

Bu çabalar, Tağrî Birmiş'in bilginin iletiminde pasif izleyici olmadığını, kendi kültürel dünyasına tamamen yabancı bir entelektüel sistem karşısında müşfik ancak bu sistemi anlamayan, fakat aslında IX. yy Kahire'sinin eğitilmiş erkekler ve kadınlar topluluğunun aktif bir üyesi olduğuyla ilgili daha fazla kanıt sağlar.

Onun örneği askerî ve dinî seçkinler arasındaki ilişkinin ve Memluk toplumunun karakteri hakkında kabul gören belirli görüşlere tezat durur. Bazen Makrizî gibi Orta Çağ kronikçilerinin keskin görüşlerini benimseyen çağdaş tarihçiler IX. yy'ın kaosunu, yeni getirilen Memlukların İslam kaidelerinde eğitilmemelerinin kısmen bir ürünü olarak görürler. Buradan hareketle, Memlukluların giderek kendi hizip mücadelelerine daldıkları ve kent yaşamını ihmal ettikleri için takip eden on yıllarda kademeli düşüşün kaçınılmaz devam ettiği düşünülmektedir.⁵³ Ancak, Tağrî Birmiş, Suriye ve Mısır'a işte bu zamanda yani IX. yüzyılın başlangıcında ulaştı ve kariyeri Memlukluların en çalkantılı yıllarında yayıldı.

Bana göre Tağrî Birmiş'in yaşamının ve eğitiminin gösterdiği şey, Memluk kışlasının kültürel muhitine, yönetici sınıfın askerî ve siyasi kaygılarına rağmen yetenekli bir Memluklunun İslam âlimleri topluluğuna nüfuzunun boyutudur. Onun istekliliği ve önemli dinî bilimleri takibi, ziyaretçi âlimlerin kontrolü altında *hadis* okumaları düzenlemesi ve gelecek vaat eden genç erkeklerin kariyerlerinin şekillenmesine yardım etmek için çabası, âlimler ağına ve onların düşünce dünyasına tam bir aşinalığa ve şehirli halk yaşamının merkezine uzanan faaliyetlere sürekli bir ilgiye kanıt teşkil eder. Fakîh Tağrî Birmiş ve onun gibi birçoklarının tecrübesi, Memluk sınıfının kıskançlıkla muhafaza ettiği ortak kimliğe rağmen İslam dininin ve onun eğitime duyduğu derin saygının Memlukluların yönettikleri Müslüman topluma entegre olmalarında güçlü bir katkı sağladığını gösterir.

---

⁵² Sehâvî, *ed-Dav' u'l-lâmi'*, III, 34. Kutbeddin el-Haydarî'nin biyografisi için bak. Aynı eser, IX, 117-24, İbn Nâsireddin için bak. Abdülhayy İbnü'l İmâd, *Şezerâtü 'z-zeheb fî ahbâri min zeheb* (Kahire, 1350 A.H.), VII, 243-45.

⁵³ Lapidus, *Muslim Cities*, 68-69.

Jonathan Berkey